

อ่าน “จดหมายถึงหลาน” : ย้อนพิณิจ เรื่องของจัน ดารา

วรรณนะ หนูหมื่น*

นวนิยาย *เรื่องของ จัน ดารา* ที่อุษณา เพลิงธรรม เป็นผู้แต่ง สามารถสร้างชื่อได้ด้วยความ อื้อฉาว มีโครงเรื่องและแก่นเรื่องที่มักเห็นพ้องกันว่าเน้นอำนาจของกามราคะเหนือความรักที่บริสุทธิ์ ผู้แต่งแถลงว่าจะแสดงชีวิตด้านในที่คนมักซ่อนเร้น ดังที่จัน ดารา ตัวเอกกล่าวตอนท้ายเรื่องว่า เหมือนกับการ “ถลกถุงเท้าเอาด้านข้างในออกมาไว้ข้างนอก” เขา “ระบายถ่ายเทชีวิต” ของตัวเองและผู้อื่นที่ ร่ำรอนอยู่ในกระแสราคะ ภาพชีวิตมนุษย์ในด้านที่มีวามากมายอย่างน่าอัศจรรย์ เป็นสิ่งที่ คุณรัญจวน อินทรกำแหง รู้สึกวิตกว่า ผู้เยาว์อาจเอาจอย่าง จึงเขียนบทวิจารณ์ “จดหมายถึงหลาน” เพื่อชี้แนะเชิง สอนโทษภัยของการหมกมุ่นในกามโลกีย์

ลักษณะเด่นของบทวิจารณ์ “จดหมายถึงหลาน”

ความโดดเด่นประการแรกในบทวิจารณ์ “จดหมายถึงหลาน” ของคุณรัญจวน อินทรกำแหง ก็คือการเขียนในรูปจดหมาย โดยมีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่ต่างจากบทวิจารณ์ทั่วไป คือ ตั้งใจสื่อสารกับ ผู้อ่านที่เป็นเยาวชน

บทวิจารณ์นี้ตีความเนื้อหาโดยรวมของตัวบทประพันธ์ เน้นที่พฤติกรรมของตัวเอก มองเผินๆ ดูเหมือนว่าบทวิจารณ์นี้นำเสนอความคิดที่เหมาะสมกับวัยของกลุ่มเป้าหมายที่น่าจะเป็นผู้เยาว์ แต่เมื่อ พิจารณาอย่างถี่ถ้วนพบว่า มีประเด็นที่อาจจะอภิปรายต่อไปได้อีกหลายประเด็น

แม้บทวิจารณ์ของอาจารย์รัญจวน อินทรกำแหง ตั้งใจจะสื่อสารกับผู้เยาว์ แต่ก็ไม่น่าคิดว่าผู้เยาว์ ในที่นี้คงไม่ใช่เด็กประถม หรือแม้แต่เด็กมัธยมต้น เพราะเด็กในวัยนี้ยังไม่น่าจะสนใจนวนิยายที่สื่อสาร ความคิดและอารมณ์ที่โยงกับปัญหาความผิดปกติทางจิตวิทยาทางเพศ ผู้สนใจจะเสพวรรณกรรม ประเภทนี้จึงน่าจะเป็นเด็กมัธยมปลายขึ้นไป ผู้เยาว์ที่อ่าน *เรื่องของจัน ดารา* และบทวิจารณ์ของ

* นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

คุณัญจวนจึงน่าจะเป็นเด็กในช่วงวัยนี้ ซึ่งพอจะเข้าใจการตีความตัวบทในระดับลึกได้อย่างบทวิจารณ์ทั่วไป การเขียนบทวิจารณ์สำหรับเยาวชนจึงไม่สามารถใช้ข้ออ้าง หรือข้อยกเว้นว่าจะประเมินค่าโดยละทิ้งการตีความในระดับลึกได้

รูปแบบการเขียนจดหมายของป้าถึงหลานในบทวิจารณ์นี้ บ่งบอกว่าผู้วิจารณ์ใช้โลกทัศน์ของผู้ใหญ่ ผู้มีความคิดที่ลุ่มลึกและวุฒิภาวะสูงกว่าเด็ก เป็นเครื่องมือชี้แนะในการอธิบายพฤติกรรมหมกมุ่นทางเพศของตัวละครเอก ว่ามีเหตุปัจจัยจากสภาพแวดล้อมและความอ่อนแอของจิตใจ ผู้วิจารณ์ได้แฝงการชี้แนะว่าความลุ่มหลงในกามราคะเป็นเรื่องผิดศีลธรรมและให้โทษ ไม่ควรเอาเยี่ยงอย่าง

ตั้งต้นพินิจ เรื่องของจัน ดารา

ผู้เขียนเห็นด้วยกับที่ คุณัญจวน อินทรกำแหง ว่า “ ‘อุษณา เพลิงธรรม’ มีวิธีเขียนที่เดินเรื่องได้รวดเร็ว ทันอกทันใจคนอ่าน” (ัญจวน อินทรกำแหง, 2547:240) แต่สิ่งสำคัญน่าจะอยู่ที่ตัวละครในนวนิยายเรื่องนี้ “ต่างมีชีวิต บุคลิกลักษณะ ความคิด ความรู้สึก...เป็นภาพพจน์ที่ชัดเจน” จนทำให้ “ได้เข้าใจใน ‘ปม’ ที่ซับซ้อนซ่อนเงื่อนอยู่ในหัวใจ และในชีวิตของเขาแต่ละคน” (ัญจวน อินทรกำแหง, 2547:240)

อย่างไรก็ตาม เห็นได้ว่าผู้วิจารณ์ก็ไม่ได้ลงลึกในการวิเคราะห์ให้เห็นจริง โดยเฉพาะประเด็นหลัง จึงเท่ากับทิ้งประเด็นสำคัญของเรื่องไปอย่างน่าเสียดาย เรื่องของจัน ดารา เป็นนวนิยายเชิงจิตวิทยาที่โดดเด่นของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน มีความงามทางวรรณศิลป์และผูก ‘ปม’ ทางจิตวิทยาในการสร้างตัวละครอย่างน่าสนใจและสมจริง ปมในใจที่กำหนดพฤติกรรมของตัวละครจึงไม่น่าจะกล่าวถึงแต่พอให้ผ่านๆ ไปเท่านั้น ต่อจากนี้คือการวิเคราะห์สิ่งที่ไม่ปรากฏใน “จดหมายถึงหลาน”

ความหมกมุ่นในกามราคะของ จัน ดารา :

ปมทางจิตวิทยาของการขาดความรักจากแม่

เมื่อพ่งที่ปัญหาความมัวเมาในราคะของจัน ดารา ก็มีข้อบ่งชี้ในตัวบทว่า เป็นพฤติกรรมที่เชื่อมโยงกับความอ้างว้างที่ขาดไอรักจากแม่ ความปรารถนาในเพศสของเขาคงจะชดเชยความรักจากแม่ ที่เขาโหยหาขาดตลอดชีวิต ดังที่น่าสนใจว่า เขามีความผูกฝัทางเพศที่แตกต่างจากชายทั่วไป จัน ดารา ชอบผู้หญิงที่แก่กว่าและมีอายุ ปมตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้จัน ดาราชอบคุณบุญเลื่อง หญิงที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับแม่ของเขา และกระทำผิดอย่างร้ายแรง โดยมีความสัมพันธ์ทางเพศอย่างลับๆ กับคุณบุญเลื่อง ซึ่งเป็นภรรยาพ่อเลี้ยงของเขา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้หญิงคนนี้อยู่ในฐานะที่เป็นแม่ของจัน ดารานั้นเอง กล่าวตรงๆ ได้ว่า จัน ดารา เป็นชู้กับแม่เลี้ยงของตัวเอง

การที่จัน ดาราชอบผู้หญิงที่สูงอายุเป็นเพราะการขาดความรักความอบอุ่นจากแม่ และการถูกทำร้ายจิตใจและร่างกาย ข้าผู้กระทำยังเป็นคุณหลวง พ่อเลี้ยงที่เขาหลงคิดในวัยเด็กว่าเป็นพ่อจริง ๆ ครั้นรู้แน่ว่าตนไม่มีพ่อ จันก็ยิ่งโหยหาความอบอุ่นจากแม่มากขึ้น ดังคำรำพึงกับตนเองที่ว่า “ผมเข้าใจเดี๋ยวนี้เอง ที่เขาทำกับผมมานั้น ผมมองออกได้ทะลุปรุโปร่งเดี๋ยวนี้เองว่า เขาทำกับผม-ยัง-กะ-ไม่-ใช่-พ่อ! ผมคงจะตกใจที่เกิดรู้สึกว่าเขาเขี้ยวมากที่สุดในโลก เหมือนอยู่ๆ ก็เกิดพลัดหลงอยู่ในโลก

คนเดียว แล้วก็เกิดคิดถึงแม่ซึ่งผมไม่เคยรู้จักขึ้นอย่างจับจิตจับใจ” (อุษณา เพลิงธรรม, 2534:7)

นอกจากนี้ตัวเอกยังกล่าวอีกว่า การที่เขาโยยหาสรีระของเพศหญิงและชื่นชอบผู้หญิงที่นมโตนั้น ก็เป็นปมทางจิตวิทยาที่เกิดจากการไม่ได้ดื่มนมแม่ ดังในเนื้อเรื่องที่กล่าวว่า

มันอยู่ในเกณฑ์ที่นักจิตวิทยาท่านสังเคราะห์เอาไว้หรือเปล่าก็ไม่ทราบ แต่มันได้แก่ผม หรือจะเป็นแก่ตัวผมคนเดียวก็ไม่รู้สิ ผมเข้าใจตามความรู้สึกของตัวเองว่า เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูมาด้วยนมกระป๋องตั้งแต่เกิดจนหย่านมนั้น จะเป็นเด็กที่กระหายหาทรวงอกอันอบอุ่นของมารดาอยู่รำไป และถ้าเด็กคนนั้นเป็นเด็กชาย ก็จะทำให้กลายเป็นบุรุษที่มีจุดอ่อนอย่างรุนแรงในเรื่องปทุมกัน...อย่างว่า-เรื่องบ้านผมนี้อาจจะเป็นเองโดยไม่ต้องมีสาเหตุพิเศษอะไรก็ได้ แต่กับตัวผมเอง ผมรู้สึกว่ามันเป็นปมที่ออกฤทธิ์อยู่ตลอดเวลาจนดูเหมือนว่ามันจะมีส่วนอยู่ด้วยอย่างสำคัญในการ ‘ขีดเส้นชะตา’ ให้ชีวิตผมผกผันมาแกว่งอยู่เหมือนลิ่งลิ่งคิดในทุกวันนี้...

(อุษณา เพลิงธรรม, 2534:19)

วาทะดังกล่าวนี้ไม่ใช่เพียงอารมณ์ขันของผู้แต่ง แต่เป็นความคิดความเชื่อที่จริงจังหนักแน่นที่พิสูจน์ด้วยพฤติกรรมของตัวเอก ดอกย้าให้คิดว่าพฤติกรรมของจัน ดารา เกิดจากปมทางจิตวิทยาที่ขาดความรัก ความอบอุ่นจากแม่ ดังที่เมื่อจันถูกพ่อเลี้ยงตีอย่างสาหัสรุนแรง แล้วนำวาทะก็มาทanyaให้ที่เรือนหลังเล็ก จนยาซึมเข้าผลดีแล้ว

...ตอนนี้เองที่ผมได้ทำอะไรไปตามกำลังอำนาจที่มีอยู่เหนือจิตใจของผม...ผมชะงักขึ้นมาจูบมน้ำวาทะเต็มจุก น้ำวาทะชะงักมือและแลดูผมอย่างถามไถ่นัยนัยตาถึงสงสัยถึงเวทนา ที่มองมานั้นทำให้น้ำตาผมร่วงออกมาเป็นครั้งแรกนับแต่หลุดออกมาจากเรือนเชียวครั้งนั้นแล้ว ผมเสียอำนาจในการควบคุมตัวเองอีกแล้ว...ผมหยุดตัวเองไม่ได้อีกแล้ว ผมกอดน้ำวาทะไว้และจูบซ้ำๆ อยู่อย่างนั้นปากก็บอกร่ำไปพลางว่า ‘ผมอยากหอมนมแม่...ผมไม่มีนมแม่ให้หอม...ผมอยากหอมนมแม่...ผมไม่มีนมแม่’ ซ้ำๆ กันอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน...จนน้ำวาทะลุกขึ้นเดินไป...ใช่-ผมใจหาย ใจเสีย ใจหม่นหมองสารพัดสารพัน

น้ำวาทะลุกขึ้นไปปิดประตูลงกลอนแล้วกลับมา...น้ำวาทะมานั่งลงข้างผม จับหัวผมลูบไล้ด้วยสีหน้าปรานีอย่างยิ่งขุดแล้วเอนตัวลงนอนตะแคงและปลดผ้าแถบที่พันอกออกแล้วรั้งผมเข้าหา แล้วผมก็ย้อนกลับไปเป็นทารกอยู่กับนมแม่ของน้ำวาทะอย่างถนัดถใจทุกอย่าง ผมสลับปลื้มด้วยความสาสมใจจนน้ำตาออกมานองหน้าอีก หน้าอกหน้าใจที่อยู่ตรงหน้าผมจึงเปียกปอนไปหมดทั้งน้ำตาและน้ำลายของผม(อุษณา เพลิงธรรม, 2534:21)

คุณบุญเลื่อง : (แม่)

ผู้ให้การปฏิสนธิครั้งที่สองแก่ จัน ดารา ด้วยกามวิสัย

จัน ดารา โหยหาความรัก ความอบอุ่นจากแม่ซึ่งขาดหายไปในชีวิตของเขา ด้วยเหตุนี้เอง ความรู้สึกที่จันมีต่อคุณบุญเลื่องจึงกลายเป็นความรู้สึกที่ซับซ้อน ลึกซึ้ง เขาไม่รู้สึกต่อคุณบุญเลื่องเฉพาะแต่ในแง่ความใคร่ทางเพศอย่างเดียว หากแต่ยังเคารพเทิดทูนเหมือนเป็นญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง และอาจจะเหมือนแม่คนหนึ่งที่ทำให้รู้สึกว่าคุณ “มีตัวตน” อยู่ท่ามกลางความวุ่นวายเสียด้วยซ้ำ ดังที่จันกล่าวว่า

...ก็แล้วคุณบุญเลื่องเล่า! ผมได้นึกว่าเป็นมารดาคนที่สอง แต่ก็คุณบุญเลื่องนี่เองแล้ว ที่เป็นกำลังสำคัญแต่ผู้เดียวในการปฏิสนธิแก่ผมเป็นครั้งที่สองในกามภพนี้ เธอให้ปฏิสนธิครั้งที่สองของผมด้วยแรงกามเช่นเดียวกับในครั้งที่หนึ่งเหมือนกัน ครึ่งนี้ผมถือกำเนิดจากกามวิสัยโดยลำพังของเธอ ปฏิสนธิครั้งที่หนึ่งบังเอิญให้ผมเกิดเป็นตัวเป็นคนขึ้นมาในโลกนี้ ปฏิสนธิครั้งที่สองเป็นการช่วยให้ผมรู้ชัดได้แน่นอนว่าผมมีตัวตนอยู่ในโลกนี้ กามคุณของคุณบุญเลื่องจึงดูเดียวกับบ่อกลืนของนางพันธุรัตที่ชุบให้พระสังข์พลอยกายสิทธิ์ไปด้วย รูปทองผ่องใสคือปฏิสนธิครั้งที่สองของพระสังข์ผู้เกิดในหอยจันใด ความเป็นชายชาญที่ชุบขึ้นด้วยเพลงกามก็คือปฏิสนธิครั้งที่สองของนายจัน ผู้เกิดมาอย่างตัวตุ๊กตุนั่น (อุษณา เพลิงธรรม, 2534:124)

จัน ดารา ไร้ศีลธรรมหรือ

เมื่อย้อนกลับมาอ่านบทวิจารณ์ของคุณรัฐจวน จุดมุ่งหมายสำคัญในบทวิจารณ์นี้ก็คือ การหยิบยกเอาพฤติกรรมที่จัดว่าเป็นความผิดทางจริยธรรมของจัน ดารา ในแง่ที่ลุ่มหลงมัวเมาในกามโลกีย์จนเกินพอดีมาเป็นจุดที่ชี้ให้เห็นโทษภัย ดังที่ชัมมยกร แสงกระจ่าง ในฐานะผู้วิจัยสรณิพนธ์บทวิจารณ์ (ซึ่งคัดสรรว่ามีพลังทางปัญญา) (2547:245) กล่าวว่า สารทางความคิดของบทวิจารณ์นี้คือ การชี้ “โทษภัยของการหมกมุ่นในกามโลกีย์จนเกินพอดี” ผู้เขียนเห็นด้วยกับชัมมยกรในแง่นี้ แต่ก็ไม่เห็นด้วยในแง่ที่ชัมมยกรประเมินบทวิจารณ์ว่า “สิ่งที่ไม่น่าเชื่อแต่ปรากฏแล้วในงานชิ้นนี้ก็คือ ผู้วิจารณ์ใช้ชีวิตวิจารณ์ ‘จัน ดารา’ ตัวละครที่ไร้ศีลธรรม เป็นตัวสอนศีลธรรม โดยการวิเคราะห์ลักษณะชีวิตของตัวละครเอก ‘จัน ดารา’ แบบตีแตก” (ชัมมยกร แสงกระจ่าง, 2547:246)

ประเด็นแรกที่น่าสนใจในที่นี้ก็คือ อะไรในบทวิจารณ์ของคุณรัฐจวนที่ชัมมยกรให้คุณค่าว่าเป็น “การวิเคราะห์แบบตีแตก” การวิเคราะห์วิจารณ์ที่เพียงแต่ชี้แนะผู้อ่านว่าพฤติกรรมของจัน ที่หมกมุ่นอยู่ในกามโลกีย์จนเกินพอดีเป็นสิ่งที่โทษและไม่ควรเอาเยี่ยงอย่างนั้นหรือ ที่เรียกว่าเป็นการวิเคราะห์แบบตีแตก ถึงแม้ว่านวนิยายเรื่องนี้สื่อความหมายที่ซับซ้อนเกินกว่าผู้ที่ยังอยู่ในวัยเยาว์ทั่วๆ ไป จะเข้าใจอย่างถ่องแท้ทุกแห่งทุกมุม แต่ประเด็นที่ว่าด้วยโทษของการหมกมุ่นทางเพศก็ไม่ใช่ประเด็นที่ลุ่มลึกเกินกว่าที่เด็กซึ่งอยู่ในวัยที่สนใจนวนิยายแล้วจะเข้าใจได้ หรือกล่าวตรงๆ ก็คือ ประเด็นนี้เข้าใจได้ง่ายอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาบทวิจารณ์เท่าใดนัก

ในการอ่านบทวิจารณ์โดยทั่วไป ผู้อ่านคาดหวังว่าจะได้รับความรู้หรือความคิดที่ลึกซึ้งกว่าของคนทั่วๆ ไป ผู้วิจารณ์ที่มีปัญญา ที่มีความคิดที่ลุ่มลึกอาจชักนำผู้อ่านให้พิจารณาประเด็นต่างๆ ที่สำคัญ แต่มองข้ามไป หรือมองไม่เห็น ดังนั้นบทวิจารณ์ที่กล่าวถึงแต่ประเด็นที่มองเห็นได้ไม่ยากเช่นนี้ คงไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นบทวิจารณ์ที่มีคุณภาพถึงขั้นดี และคงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นบทวิจารณ์ที่แสดงการวิเคราะห์แบบตีแตก

ประเด็นที่น่าขบคิดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ชัยมัยภรกล่าวว่า จัน ดาราเป็นตัวละครที่ไร้ศีลธรรม อันที่จริง คุณธัญจวนก็ไม่ได้กล่าวถึงตัวละครเอกถึงระดับนี้ และไม่ได้พิจารณาลักษณะนิสัยของจันอย่างลึกซึ้ง เพียงแต่ชี้ว่าเป็นคนอ่อนแอ จึงไม่อาจกล่าวอย่างที่ว่าชัยมัยภรเรียกว่าวิเคราะห์แบบตีแตกได้เลย

พฤติกรรมอันเป็นข้อผิดพลาดในเรื่องเพศของจัน ดารา แม้กล่าวได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่ผิดหลักศีลธรรม และไม่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง แต่ก็ไม่ควรกล่าวอย่างรวมๆ แบบรวบรัดว่า จันเป็นคนที่ไร้ศีลธรรม มีพฤติกรรมหลายอย่างของจันที่บ่งบอกว่า แม้เขามีข้อบกพร่องทางจริยธรรมอันเนื่องจากปัญหาทางเพศ ซึ่งโยงกับจิตวิทยา แต่ก็มีคุณธรรมที่น่าชื่นชม ดังที่พิจารณาพื้นฐานทางจิตใจแล้วพบว่า จันไม่ใช่คนชั่ว โดยปราศจากการคำนึงถึงผิดชอบชั่วดี แม้กระทั่งจนเติบโตอย่างขาดความรักและถูกผู้ที่หลงคิดว่าเป็นพ่อ ทำร้ายทารุณมากมาย แต่จันก็มอบความรักให้ผู้อื่นได้ เสียสละและให้อภัยกับคนที่โกรธแค้นอย่างคุณหลวงและคุณแก้ว

คุณความดีที่น่าชื่นชมของ จัน ดารา

ความน่าชื่นชมของจันแสดงออกให้เห็นอย่างแจ่มชัดในความรักอย่างบริสุทธิ์ที่ปราศจากความรู้สึกในทางกาม ซึ่งเขามีต่อไฮซินหญิงสาวคนรัก เห็นได้ว่าแท้จริงแล้วจันก็เป็นคนที่มีจิตใจละเอียดอ่อน ในตอนที่จันขอคำมั่นสัญญาจากคุณแก้วว่า ห้ามแพร่พรายเรื่องที่ท้องกับคุณขจรให้ใครรู้ ทั้งนี้ก็เพราะจันเป็นห่วงความรู้สึกของน้าवादและคุณบุญเลื่อง เกรงว่าเธอทั้งคู่จะกระทบกระเทือนจิตใจ นั่นแสดงว่าจันยังรักและใส่ใจความรู้สึกทุกซอกทุกซอญของคนอื่น ในตอนที่จันยอมรับผิดเรื่องคุณแก้วแทนเคนเพื่อนของเขา ก็แสดงให้เห็นถึงความเสียสละ หากมองการกระทำเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องธรรมดาเพราะคนเหล่านี้ ทั้งคุณบุญเลื่อง น้าवाद เคน ล้วนแต่เป็นบุคคลที่เขารัก เมื่อพิจารณาความรู้สึกที่จันมีต่อคู่หรืออย่างคุณหลวงและคุณแก้ว ก็ยิ่งเห็นได้อย่างชัดเจนว่า จันมีพื้นฐานจิตใจที่ดีงามน่าชื่นชม แม้ว่าบุคคลทั้งสองนี้เป็นผู้ที่จันเคยเกลียดและโกรธ แต่สุดท้ายจันก็ยังให้อภัย ดังจะเห็นได้จากตอนที่เขากลับมาพบเจอกับคุณหลวงในวันแต่งงาน เป็นการขอขมา ลาโทษ เพราะความคิดที่ว่า “คุณหลวงท่านก็ไม่ได้ร้ายกับผมข้างเดียว ผมเองก็ร้ายแรงกับท่านเหมือนกัน ฉะนั้นก่อนที่จะตายจากกันไป ผมเห็นจะต้องหาโอกาสขอขมาลาโทษท่านให้ได้สักครั้ง” (อุษณา เพลิงธรรม, 2534:232)

แม้กระนั้นกับคุณแก้ว จันก็ยังเห็นใจในข้อผิดพลาดของเธอซึ่งท้องโดยไม่มีพ่อ ความเมตตาของเขาต่างจากพวกที่วางท่าว่ามีศีลธรรม ดังที่เขาคิดวิพากษ์วิจารณ์แชกที่มานในงานแต่งงานว่า

...สีหน้าท่าทีของแต่ละคนที่ทะยอยกันเข้ามา ที่ตั้งรตนั่นนั้นดูเพลินดีเหมือน
วิพิธทัศนาอะไรสักอย่าง บ้างก็สำรวมเคร่งครัดยังกะมาสรงน้ำพระ...และมีอยู่หลายคน

งดแสดงออกมาในรูปพรรณต่าง ๆ กันไม่ได้ว่า “ฉันรู้な-แม่หลานสาว ทำไมเธอถึงรีบ
แต่งงานตั้งแต่เพิ่งมีประจำเดือนได้ไม่นาน!” อีแบบนี้แหละที่ผมอยากลุกขึ้นไปถกขึ้น
ดูว่า เป็นผู้หญิงแบบที่ผวนอนด้วยทางไหนจึงไม่รู้จักเห็นใจว่าของมันท้องถิ่นได้ พวกนี้
บางคนถ้าล่วงมดลูกมาดู อาจพบว่าเคยทำแท้งมาแล้วก็ได้เสียด้วยซ้ำ(อุษณา เพลิงธรรม,
2534:220)

นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่า แม้จันจะจมปลักอยู่ในกามโลกก็ยังไม่ยอมอย่างถอนตัวไม่ขึ้น แต่ก็ใช่ว่า
ภายในจิตใจของเขาคจะเต็มไปด้วยความโสมมจนปราศจากที่ว่างสำหรับความคิดในทางที่ดีงาม ดังจะ
เห็นได้ว่า บางคราวจันก็พยายามหาความสงบให้จิตใจด้วยการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนหนึ่ง
ที่เขายากมีลูกแต่แม่ไม่สำเร็จ จันก็ยังมิมโนธรรมตั้งใจเลี้ยงดูเด็กชายปรีย์ ผู้ปัญญาอ่อนซึ่งเป็นลูกติด
ท้องของคุณแก้วมา

น้าวาด : แม่แบบผู้บ่มเพาะความดีงามในใจของ จัน ดารา

คุณธรรม ความดีงามในจิตใจของ จัน ดารา ส่วนหนึ่งถูกบ่มเพาะขึ้นด้วยความรักที่ได้รับจากน้า
วาดอย่างเมตตา ปราณี เสมือนแม่ผู้ให้ความรักแก่ลูกอย่างไร้เงื่อนไข ความสำนึกในคุณค่าของการให้
ความรักอย่างบริสุทธิ์ใจจึงปลุกมโนคติของจัน ดารา ให้เมตตาต่อเด็กชายปรีย์ ลูกติดท้องของคุณแก้ว
ดังที่จันกล่าวว่า

ถึงเวลาที่ผมจะทำหน้าที่ของผมบ้างแล้ว หน้าที่โดยมโนธรรมอย่างที่น่าวาดเคยได้
ทำให้ผมมาแล้วในครั้งนั้น เมื่อผมอายุยังนับด้วยวันและเดือนอย่างไ้โหล่ทุกกำลังนี้ และ
ตกอยู่ในฐานะเลวร้ายกว่าโหล่หมอนี้เสียอีก และไม่ใช่ว่าเป็นการตอบแทนหรือชดใช้ยังไร
ทั้งนั้น เพราะที่น้าวาดเคยทำมาก็มิใช่ด้วยพันธะอะไรจริงจิง เธอทำไปด้วยน้ำใจที่หล่งมา
เองอย่างน้ำฝน ซึ่งไม่ได้เกิดอย่างฝนเทียมเสียด้วย สำหรับผมในครั้งนี้ก็เช่นกัน จะทำ
หรือไม่ทำก็ได้ ผมเข้าใจดี

โหล่ผมนั้นก็บังเอิญเกิดมาเป็นคนอย่างว่าเสียด้วย ทั้งที่เกิดมาเป็นคนที่ดินลงไป
เดินอยู่ข้างใต้ดินตั่งครั่งค่อนตัวก็ยังอดสำห้เห็นใจแม่กระทั่งเทวดา ผมหยิบโหล่เอาขึ้น
มาอุ้ม มันนอนมองคางผมตาปริบ ๆ ลูกตาของมันยังมีอยู่แต่ตาดำ ๆ แทะ ๆ สมอย่าง
ที่เขาเรียกเด็กในวัยนี้กันนะแหละ..มันยังไม่มีเล่ห์จากหัวจิตหัวใจเข้ามาปะปนอยู่เลย แล้ว
ผมก็พูดกับมันว่า “ข้าจะเป็นพ่อ เป็นแม่ให้เอง-โหล่หนูเอ๋ย เป็นตาให้ด้วยอีกอย่างก็ยังมี
ไหววะ” (อุษณา เพลิงธรรม, 2534:246-247)

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าโดยพื้นฐานของจิตใจแล้ว จัน ดาราก็ไม่ใช่คนชั่วช้า เขายังเห็นใจ รัก
อย่างเมตตาและให้อภัยผู้อื่น สิ่งสำคัญที่ก่อความดีขึ้นในจิตใจเขาก็น่าจะเป็น ความรักที่ได้จากน้าวาด
ซึ่งเป็นเสมือนแม่ของเขา ดังที่เขากล่าวไว้ข้างต้นว่า “ถึงเวลาที่ผมจะทำหน้าที่ของผมบ้างแล้ว หน้าที่

โดยมโนธรรมอย่างที่น่าเวทียิ่งทำให้ผมมาแล้ว” แต่ที่จันกลายเป็นคนมักมากในกามราคะนี้ เป็นเพราะสภาพแวดล้อมและปมทางจิต ที่ก่อกวนในใจเขาตั้งแต่ยังเด็กหนักหนาสาหัสกว่าที่คนทั่วไปจะได้พบ

อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและจิตใจที่อ่อนแอ : มูลเหตุแห่งความมัวเมาในกามโลกีย์ของ จัน ดารา

การจรมุ่งอยู่ในปลักแห่งกามของจัน ดารา มีมูลเหตุมาจากสิ่งแวดล้อม ดังที่คุณัญจน อินทรกำแหง (2547 : 241) ได้วิเคราะห์ว่า “เพราะจัน ดาราถูกหล่อหลอมด้วยภาพ ด้วยเสียง ด้วยการกระทำของพ่อเลี้ยงอุปาทว้อย่างทุกเมื่อเชื่อวัน มีเพื่อนที่เชี่ยวชาญอย่าง ‘เคน’ แล้วได้พบกับผู้หญิงที่มักมากอย่าง ‘คุณบุญเลื่อง’ พบเด็กผู้หญิงที่ติดการอย่าง ‘คุณแก้ว’ ชีวิตของจัน ดาราก็เลยไปกันใหญ่ กลายเป็นคนหมกมุ่นมัวเมาอยู่ในกามโลกีย์เรื่องเดียว”

กล่าวได้ว่า ชีวิตของจัน ดารานั้นตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม และจิตใจที่อ่อนแอ ก็คือมูลเหตุที่ทำให้ชีวิตของเขาต้องอยู่ในกระแสของราคะ ดัง “จดหมายถึงหลาน” กล่าวว่า

ป่าเห็นใจชีวิตของจัน ดาราในวัยเด็ก เห็นใจเพราะสิ่งแวดล้อมของเขาไม่เอื้อให้เขาได้มีมุมที่สว่างในชีวิตเสียบ้างเลย แต่ป่าก็หวังว่าเมื่อเขาโตขึ้น เมื่อเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ที่เขา มีอิสระเสรีทำทุกสิ่งได้อย่างใจของเขาแล้ว เขาจะหามุมสว่างให้แก่ชีวิตของตนเองบ้าง แต่ป่าก็ผิดหวังอย่างที่หลานก็มองเห็นแล้ว ป่าผิดหวังแล้วก็เสียใจแทนเขา ที่เขากลับยิ่งตกลงไปสู่ความมัวเมา เขาไม่สามารถจะเรียกสติสัมปชัญญะกลับคืนมาสู่หัวใจของเขาได้ เพราะจิตใจของเขาอ่อนปวกเปียกจนเกินไป เขาจึงไม่มีทางขึ้นพ้นจากเหวแห่งโลกีย์ได้นอกจากปล่อยตัวให้สาลักจนแทบขาดใจอยู่ในเหวนั่นเอง (ริญจน อินทรกำแหง, 2547:242)

ในตอนต่อมาคุณัญจนก็กล่าวว่า “ถ้าเพียงแต่เขามีใจอันเข้มแข็งสักนิด เข็มแข็งพอที่จะบังคับ ‘ความอยาก’ ให้อยู่ในขอบเขตของความพอดี เขาก็คงจะไม่ต้องมีชีวิตอย่างหมดอาลัยตายอยาก และขอร้องให้คนทั้งหลายได้ช่วยเมตตาแก่เขาบ้าง” (ริญจน อินทรกำแหง, 2547:243) หากจัน มีจิตใจที่เข้มแข็งก็อาจมีทางออกให้ตัวเองอย่างที่คุณัญจนกล่าวมา แต่การจะพิจารณาปัญหาศีลธรรมด้านกามราคะของจัน มีอาจกระทำได้โดยการตีความอย่างผิวเผินและวิเคราะห์พฤติกรรมเพียงบางส่วน สิ่งที่ต้องคำนึงถึงอย่างยิ่งก็คือ พฤติกรรมหมกมุ่นทางเพศของจันเกิดจากแรงผลักดันของปมทางจิตที่ซับซ้อน อันมีมูลเหตุมาจากการขาดความรัก ความอบอุ่นจากแม่และถูกพ่อเลี้ยงทำร้ายทารุณ ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จันจะนำพาตัวเองให้หลุดพ้นจากบ่วงกามราคะ อย่างไรก็ตาม ความลุ่มหลงในกามโลกีย์ของจัน ก็เป็นรายละเอียดทางอารมณ์และความครุ่นคิดที่ซับซ้อนและมีเหตุผล จึงช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจมนุษย์และปัญหาของมนุษย์มากยิ่งขึ้น ความสมเหตุสมผลของความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของตัวละครเอกอย่างจัน ดารา นี้ เรียกว่าความสมจริงที่ ผู้แต่งสร้างขึ้นด้วยความประสานกลมกลืนระหว่างจินตนาการกับความคิดที่ซับซ้อนและลุ่มลึกชวนให้พิจารณา ไม่ใช่สอนศีลธรรมอย่างโจ่งแจ้ง

วงจรรของกรรมเวรในเรื่องของ จัน ดารา

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของนวนิยายเรื่องนี้คงจะไม่ได้อยู่ที่เรื่องของความเข้มแข็ง หรือ ความอ่อนแอของจิตใจ แต่น่าจะเป็นการกระตุ้นให้คิดในแง่ของกรรมเวร ซึ่งหมุนเวียนเป็นวงจรของความชั่วและความดีซึ่งสามารถประสพพบเห็นได้ในชาติภพนี้ การกระทำของบุคคลหนึ่งย่อมส่งผลเกี่ยวเนื่องต่อตนเองและผู้อื่นเป็นกระบวนการ ผลของการกระทำจึงบ่งบอกเหตุปัจจัยของกรรมตั้งแต่เริ่มต้น ดังจะเห็นได้ว่าผู้แต่งสร้างเรื่องให้เห็นวงจรว่า ความชั่วในกามราคะของคุณหลวงเป็นเหตุที่ส่งผลให้เกิดการก่อกวนเล่ห์เหลี่ยมในใจของจัน และในที่สุดคุณหลวงก็ประจักษ์ในผลกรรมของตน แม้จันจะไม่มี ความเข้มแข็งพอที่จะพาตัวเองให้หลุดพ้นจากกามโลภก็ย แต่สิ่งหนึ่งที่จันทำได้สำเร็จก็คือ การยุติ บ่วงกรรมที่หมุนเวียนเป็นวงจรรนี้ ด้วยการให้ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ที่ถูกบ่มเพาะขึ้นด้วยความดีและความรักของน้าवादที่เป็นเสมือนแม่ หากเด็กชายปรีดิ์จะเป็นคนปกติที่ไม่ปัญญาอ่อน ความรักและความอบอุ่นที่เขาได้รับจากจันในฐานะพ่อ ก็คงพอเป็นภูมิคุ้มกันไม่ให้เขาเติบโตขึ้นมาเป็น จัน ดารา คนที่สองต่อไป

สรุป

กล่าวโดยสรุปแล้ว หากประเมินค่าบทวิจารณ์ของคุณัญจนอย่างการประเมินค่าวรรณกรรมในแง่ความประสานของรูปแบบกับเนื้อหา ก็คงกล่าวว่ามีคุณสมบัติของรูปแบบจดหมายที่เหมาะสมกับเนื้อหา ซึ่งชี้แนะเยาวชนในเรื่องโทษของกามราคะ แต่หากจะประเมินค่าตามหลักวรรณคดีวิจารณ์ ก็คงจะยังกล่าวไม่ได้ว่า เป็นบทวิจารณ์ที่มีคุณภาพดี จึงยังไม่ควรยกย่องถึงชั้นของพลังทางปัญญาในการวิจารณ์วรรณกรรม ทั้งนี้ก็เพราะการหยิบยกเอาพฤติกรรมตัวละครมาเป็นตัวอย่างเพื่อชี้แนะแนวทางให้ผู้อ่านเห็นว่าดีหรือไม่ดีก็ตาม น่าจะไม่ใช่วิธีการหลักของการวิจารณ์วรรณคดี

คุณค่าทางจริยธรรมของวรรณคดีนั้นมีอยู่แล้ว แต่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเปิดเผยและสั่งสอนของนักประพันธ์ คุณค่าของวรรณคดีคือการกระตุ้นให้ผู้เสพชมนึกคิดจนก่อให้เกิดเป็นความเข้าใจในความจริงของชีวิต และความเป็นมนุษย์ที่มีหลากหลายแง่มุม จนมองเห็นผิดชอบชั่วดีด้วยตนเอง ดังที่เจตนา นาควัชร (2525:375) กล่าวว่า การสร้างสำนักเชิงจริยธรรมของวรรณกรรมนั้น “ขึ้นอยู่กับ การยอมรับความจริงของโลกและชีวิต ซึ่งประกอบด้วยทั้งความดีและความเลว วรรณกรรมที่ปลูกจิตสำนึกในเชิงจริยธรรมได้จึงต้องไม่มองข้ามบทบาทของความชั่ว” หน้าที่ของนักวิจารณ์ หรือการเขียนงานวรรณคดีวิจารณ์ที่มีคุณภาพจึงควรเน้นการตีความตัวบทวรรณกรรมเพื่อช่วยค้นหาความหมายและคุณค่าของบทประพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับ

บรรณานุกรม

- เจตนา นาควัชร. (2525). แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศสและอังกฤษ-อเมริกัน ในศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
ชัยภร แสงกระจ่าง. (2547). “บทวิเคราะห์” ใน พลังการวิจารณ์วรรณศิลป์. (หน้า 244-247). กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.

รัญจวน อินทรกำแหง. (2547). จดหมายถึงหลาน ใน พลังการวิจารณ์วรรณศิลป์. (หน้า 239-243).

กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.

อุษณา เพลิงธรรม. (2534). เรื่องของจัน ดารา. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : ทับหนังสือ.